

WHAT DO TRANSLATIONS DO?

Alexandru Gafton, Prof., PhD, "Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: If a culture seeks to edify its own literature (scientific, philosophical, artistic or judicial), it won't be able to do so by focusing exclusively on translations and regarding the resulting corpus of translated texts as its own literature. This is the reason why the whole literature of translations is not considered to be a part of the literature of a culture. But this is not the role of translations. Such a corpus may represent an important contributor to the edification of a literature

Keywords translation, national identity, culture, literature.

Unul dintre lucrurile pe care toți cei trecuți prin școala românească au a-l ști este că traducerile nu fac o literatură. Ca multe altele de acest fel, această combinație de cuvinte a avut mare succes, probabil datorită scurtimii sale sentențioase, a lipsei de adâncime caracteristice oricărui truism - pe care o astfel de echivalență o are -, datorită faptului că pare a procura înțelegere din primul moment. Acceptarea care urmează este augmentată de simplitatea constatării și de satisfacția ascultătorului care crede că a devenit deținătorul unui adevăr operațional - de unde și puternicul acord astfel generat.

Problema unor astfel de adevăruri este aceea a tuturor argumentelor care pun în relație noțiuni având intensiuni și extensiuni diferite. Traducerile nu constituie o literatură, însă, de orice fel ar fi (științifică, filozofică, artistică, juridică) literatura poate fi tradusă și făcută funcțională, cu consecințe pentru dezvoltarea domeniilor la care se referă. Ca urmare a traducerii, acea literatură poate funcționa producând efecte în planul cunoștințelor, al practicilor și tehnicilor - acestea putând fi importate și făcute operaționale în cadrul unei alte civilizații și culturi decât aceea care le-a născocit.

Întrucât poate media - în mod stimulat și determinant - între o literatură și o alta, între un univers conceptual-reflexiv și un altul, între două societăți, traducerea poate influența evoluția în plan cognitiv, cultural-mentalitar și lingvistic, poate lumina și înlesni contactele științifice, cultural-spirituale și lingvistice, direcțiile și căile de evoluție ale unei culturi în ansamblul ei. Întrucât acțiunea unei traduceri se poate exercita în cele trei mari planuri, al gândirii, al societății și al limbii, cele de mai sus înseamnă și că traducerea poate reprezenta una dintre căile cele mai complexe și mai eficiente prin care o cultură (cu întreg organismul ei mentalitar, social și lingvistic) poate cunoaște importante și consistente mișcări pe calea devenirii ei.

Desigur, dacă o cultură urmărește să își edifice propria literatură (științifică, filozofică, artistică sau juridică), nu va putea face acest lucru centrându-se exclusiv pe traduceri și socotind corpusul textelor traduse ca fiind propria literatură. De aceea întreaga literatură a traducerilor nu este luată în calcul ca parte a literaturii proprii unei culturi. Dar nu acesta este rolul traducerilor. Un astfel de corpus poate constitui un contributor important la edificarea unei literaturi. De întindere mai mare sau mai mică, astfel de texte rămân - după străduința traducătorului, după relevanța, șansele și succesul textului - să-și exercite influențele asupra cititorilor și, foarte probabil, asupra mediului cultural, social și lingvistic.

*

1. Traducerea este un act complex care se desfășoară pe mai multe planuri și cunoaște mai multe dimensiuni. Este un proces ce are în vedere translarea anumitor forme și conținuturi cognitiv-ideologice, moral-sociale, cultural-estetice plamădite într-o civilizație, o cultură, o societate, un timp, un spațiu și printr-o limbă în altele. Procesul prin care acele forme și

conținuturi se transmută în sferile realității umane este deosebit de complex deoarece formele și conținuturile respective pot fi cunoscute întocmai sau aproximativ, parțial sau deloc, iar căile transmutării precum și tot complexul de sosire ridică și impun cerințe proprii. La acest fapt se adaugă calitatea instrumentului folosit - limba -, precum și felul în care acesta este pus la lucru.

Fără a fi prea lămurit în detaliile sale, se poate spune că, pînă la un punct și sub anumite aspecte, în cadrul actului de traducere se pun în act anumite mecanisme prin care se generează anumite echivalențe astfel încît, la nivelul textului astfel generat, limba de sosire poate scoate la iveală conținuturile, sensurile și valorile textului din limba de plecare.

Înțelegînd cu acurată limpezime și acceptînd în mod adecvat ideea că sferile cognitiv-ideologică, moral-socială și cultural-estetică sînt produse complexe ale unei activități umane încă și mai complexe, se acceptă și că civilizația, cultura și societatea sînt medii rezultate în urma aceleiași activități. A transla, așadar, rezultatele unor astfel de produse, generate de un anumit complex ambiental, într-un alt complex ambiental - deținător al unor rezultate echivalente, cel puțin ca funcțiune, sau chiar lipsit de astfel de rezultate, eventual avînd alte poziții ocupate - este de natură să ridice felurite dificultăți de acomodare în rîndul indivizilor, al comunității, al sferelor create de activitatea acestora și, desigur, al mediilor în care aceștia activează.

De aceea, deși, de regulă, singurul care pare a fi urmărit și vizat în mod direct și explicit de către traducere este conținutul conceptual al textului-sursă, spre împlinirea mizelor traducerii, procesul de transmutare a formelor și a conținuturilor are efecte consistente și inseparabile asupra ambientului și a limbii de sosire, precum și asupra sa însuși. Acest din urmă lucru înseamnă că traducerea are un caracter procesual, edificîndu-se pe sine și treptat, autoinfluențîndu-se și, desigur, determinînd toate clasele de rezultate pe care le generează.

2. Un proces atît de generator de efecte, desfășurat într-un cadru și printr-un instrument atît de delicate pare a fi în mod natural capabil să genereze efecte complexe asupra activităților umane superioare și a rezultatelor lor, mai sus indicate. La rîndul lor, funcționarea și evoluția procesului și a instrumentelor care-i dau curs sînt determinate de acele activități umane și de procesele devenirii acestora. Formele și funcțiunile elementelor și ansamblurilor sistemului nu sînt indiferente formelor și funcțiunile instrumentelor, caracteristicilor proceselor desfășurate de acestea, după cum nici acestea din urmă nu își pot impune particularitățile indiferent de cerințele sistemului. Relația aceasta de interdeterminare face ca atît evoluțiile sistemice, cît și cele ale funcțiunilor să se afle într-o interconectată colaborare.

Cu alte cuvinte, civilizația, cultura, societatea sînt produse-cadru ale gîndirii și ideologiei, ale mentalității și moravurilor; o dată constituite și funcționale fiind, cele trei pot determina cursul și dinamica celorlalte, însă dinamica acestora antrenează modificări structural-funcționale în planul produselor-cadru. Lucrurile nu stau diferit în ceea ce privește principalul instrument prin care întregul complex de procese se defășoară, și anume limba, lucrurile nu stau altfel atunci cînd limba desfășoară anumite procese și exercită un anumit travaliu asupra gîndirii, cu consecințe asupra produselor cadru.

3. Prin traducere, elemente, forme, structuri și funcții ale gîndirii, ideologiei, mentalității și moravurilor generate de o anumită civilizație, cultură și societate, pe calea limbii aceleia, pătrund în gîndirea, ideologia, mentalitatea și moravurile unei alte civilizații, culturi și societăți, servite de o altă limbă. Un astfel de contact, o astfel de pătrundere, la nivelul a două complexe sociale este mijlocit de instrumentul fundamental de comunicare, iar nu altfel. Lucrul acesta înseamnă și că înseși limbile - care, o dată, dețin formă, conținut, structură și funcții ce deserveșc calitatea lor de instrument, în al doilea rînd, există și ca entități cu viață și capacitate de autodeterminare proprii - intră în contacte proprii, una cu cealaltă.

În fapt, tot acest contact complex nu este unul obișnuit și firesc, în care entitățile s-ar afla în interacțiune, reacționînd și ajustîndu-se reciproc în funcție de stimulii inițiali, ele modificîndu-se pe măsură ce

contactul se stabilizează iar un anumit flux ierarhic ar genera acomodarea. În mod obișnuit, în cazul traducerilor contactul este preierarhizat, tot ceea ce ține de sursă fiind mai degrabă izolat (adesea chiar adiabatic), singura componentă ce poate suferi ajustări și acomodării fiind complexul care ține de țintă. Prin simpla traducere, așadar, nu se poate modifica universul conceptual-mentalitar al societății, al civilizației și al culturii care a generat textul ca formă și conținut, ca purtător al unor forme și conținuturi mentale, și nici limba în care acel univers s-a materializat. Dimpotrivă, universul conceptual-mentalitar, cultura și societatea care își însușesc textul prin traducere și în care acesta are a funcționa pot suferi schimbări în sensul asimilării unor elemente sau doar al generării unor produse ca urmare a reacțiilor de respingere. La nivelul limbii de sosire, contactul la care aceasta este supusă cu limba de plecare și cu toate suporturile pe care aceasta funcționează, poate produce fenomene importante și consistente. De altfel, la nivelul acestui instrument se întrevide cel mai bine faptul că în act nu se află entități anorganice care interacționează prin mecanisme, ci entități organice aflate într-o interacțiune de natură biologică. Precum în cazul oricărui contact dintre două organisme și în special în cazul contactului mediat de un instrument dotat cu dinamica unui organism dinamic (limba), efectelor suferite de mentalitatea, de ideologia, de cultura și de societatea în care intră textul, li se adaugă cele suferite de limba în care este tradus acel text. Întrucât textul original și limba de plecare constituie, de asemenea, un dat, partea vie a contactului lingvistic o constituie textul care se constituie treptat ca urmare a actului traducerii și, desigur, instrumentul translării - limba de sosire, aceea care încearcă a reda elementele formale și de conținut ale textului.

Chiar astfel, însă, procesele acestea nu se petrec întotdeauna la fel, în același grad și cu aceeași intensitate. Limbile bine exersate, specializate, rafinate suferă cel mai puțin sau deloc. Chiar dacă traducerea este o formă de contact între mentalități, societăți și limbi prin intermediul aparent al limbii, instrumentul de comunicare este primul afectat. Strădania de a traduce un text, redând forme și conținuturi de gândire și mentalitare, precum și elemente aparținând cadrului socio-cultural, se petrece mai întâi la nivelul și prin intermediul instrumentului de comunicare și contact care este limba. La acest nivel se petrec primele ajustări și primele pierderi. Totodată, însă, datorită relațiilor profunde ale limbii cu gândirea și societatea, o dată trecute în limba de sosire, elementele care constituie miza primă a actului traducerii - sprijinite de formele și conținuturile lingvistice - se alătură mentalității și cadrului socio-cultural de sosire și - integrându-se, asimilându-se sau respinse fiind - pot genera modificări în consecință.

4. În procesul de traducere, contactele dintre limbi pot induce reorganizări ale sistemului de sosire, la nivelul exclusiv al acesteia, în zona sa autonomă. Mai departe, elementele de gândire pătrunse pot genera modificări în constelația cognitiv-mentală și spirituală a primitorilor, eventual cu modificări ale cadrului civilizațional, cultural și social. Indiferent de faptul că aceste modificări pot fi de domeniul decelabilului, că ele pot fi indirecte (prin reacție, chiar și de întărire a stării anterioare și de respingere a elementului nou), că procesul este singular sau repetat, dinspre o sursă sau mai multe, cu efecte trecătoare sau durabile etc., precum la nivelul oricărui organism viu, un astfel de contact nu este lipsit cu desăvârșire de efecte în multiple planuri.

Astfel stînd lucrurile, se înțelege că încercarea de a înțelege formele și conținuturile de gândire și cultural-spirituale străine, structura și funcționarea unei civilizații și a societății cu care aceasta concrește, apelează la înțelegerea structurii și funcționării limbii purtătoare a acelor date, lucru care induce introspecția în propria limbă. La rîndul ei, limba nu este doar un instrument anorganic de comunicare, ci un organism reactiv la interacțiuni și, totodată, un element implicat în constituirea sferei conceptuale și a cadrului social pe care le exprimă, prin care și din care s-a constituit. Caracterul intim al relației dintre limbă, gândire și societate nu se limitează la a funcționa doar în cadrul unei comunități oarecare, fiind deschis prin actul de transfer. Fiecare din aceste elemente este ierarhizat, în sine și în raport cu celelalte, funcționează pentru sine și în complementaritate cu celelalte, este un organism și face parte dintr-un organism. De aceea, caracterul viu al acestor elemente se manifestă nu doar în solitudinea propriului organism, ci și în contact cu alte asemenea organisme, produse ale comunităților umane care, și ele, pot fi privite și concepute în același fel.

5. Prin traducere, se înțelege, mentalitatea-sursă intră în contact cu cea de plecare, societatea-sursă modelîndu-se deopotrivă. În măsura în care o limbă oarecare - prin structurile ei constitutive și prin modalitățile în care capătă funcționalitate în cadrul ansamblului organic

din care este parte integrantă - nu doar deservește acel ansamblu, ci și participă la constituirea, la funcționarea și la dinamica lui, acea limba determină structurile și comportamentele întregului, componenta vitală pe care o aduce cu sine semnificând și capacitatea de adaptare și devenire în funcție de mișcările configurației organismului și ale stimulilor mediului în care acel organism există.

Solicitată fiind, totodată, spre a reda forme și conținuturi, limba - ea însăși formă și conținut dotată cu valori structural-funcționale - solicită componentele cu care se află în relație, precum și întregul organism din care face parte (autosolicitarea dinspre fiecare componentă fiind, precum se vede, bidirecțională, de unde și amploarea tendințelor adaptative sau conservative). În cadrul acestui proces, limba în sine poate dobîndi noi structuri cu funcții și valori noi, iar exersarea acestora poate genera schimbări în planul gândirii, cu consecințe în plan socio-cultural.

Desigur, strădaniile de traducere pot cunoaște felurite orientări, mai mult sau mai puțin combinate: către limbă, către text, către conținutul conceptual etc. Fie că se încearcă prezervarea sau schimbarea a ceva, fie că se traduce pur și simplu, fără a se urmări efectele pentru instrument (limbă) și pentru consecințe (societate), ci doar importul conceptual, un atare proces nu poate rămîne decît modelator, singura chestiune privind doar nivelul, gradul și intensitatea la care și în care se produce o astfel de acțiune.

6. Cele de mai sus arată destul de convingător că traducerile pot contribui în mod fundamental la structurarea unei limbi de cultură și, apoi, la cizelarea acesteia, că ele pot servi procesului de edificare a unui univers conceptual și mentalitar cult, și pot determina evoluțiile din planul social. Toate acestea deoarece traducerile constituie și reprezintă o formă de interacțiune cu alte asemenea componente ale altor organisme fundamentate pe aceleași baze umane, dar diferențiate ca urmare a evoluțiilor caracteristice petrecute în alte medii și care au generat alte individualități, în cadrul acelorași date comune ale umanității.